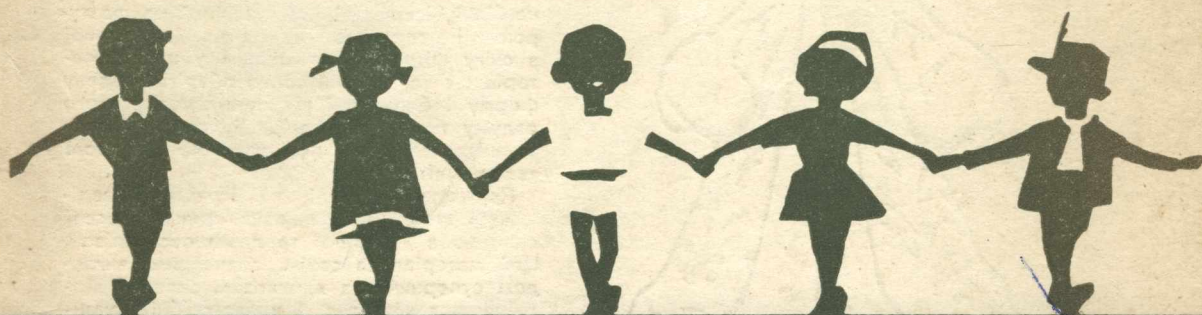

W
W.
12

грудень
1970

**ДОШКІЛЬНЕ
ВИХОВАННЯ**

О. К. ГРИБАНОВА
(Київський педагогічний інститут
ім. О. М. Горького)

Сенсорне виховання і навчання дітей прийомів лічби

Забезпечення наступності в роботі дитячого садка і школи є однією з важливих проблем радянської педагогіки.

Організатор і теоретик дошкільного виховання Н. К. Крупська неодноразово підкреслювала необхідність підготовки дітей дошкільного віку до навчання в школі. Така підготовка в 30-і роки мала здійснюватися у спеціально організованих нульових групах. Н. К. Крупська писала: «Щодо цього нулівка може відіграти особливо велику роль. Вона може дати елементарну грамотність, елементарну обізнаність з числами, елементарні прийоми рахунку»¹. Надія Костянтинівна вказувала, що підготовка дітей дошкільного віку до навчання в школі забезпечить більш глибоке і міцне засвоєння ними системи знань і навичок, забезпечить інтенсифікацію навчального процесу в школі.

Як відомо, навчання в молодших класах за новими програмами пов'язане з підвищенням вимог до рівня розумового розвитку дітей, які вступають до школи. Спостереження показують, що якість засвоєння навчального матеріалу дітьми в школі залежить від їх підготовки в дитячому садку.

Суспільне дошкільне виховання в нашій країні набуло великого розвитку, і його роль у системі народної освіти з кожним роком зростає. Створена науково обґрунтована система виховання дітей дошкільного віку. Однією з важливих засад цієї системи є наступність у роботі дитячого садка і школи.

Підготовка дітей до навчання ви-

значається насамперед готовністю виконувати вимоги, які ставить учитель з перших днів навчання. Робота за новими програмами вимагає від першокласника більшої працездатності, більш високого рівня розумового розвитку і розвитку пізнавальної діяльності. Цим зумовлюються підвищені вимоги до дошкільного виховання, яке повинно підготувати дітей до навчання в школі. Тому особливо важливого значення, як підкреслює О. В. Запорожець, набуває проблема підвищення якості освітньо-виховної роботи дитячого садка, проблема удосконалення форм і методів виховання і навчання дітей дошкільного віку.

Перебудова початкової школи (перехід на нові навчальні плани і програми, скорочення строку початкового навчання) диктується не тільки велінням часу (прогресом науки і техніки, нагромадженням обсягу знань), але і правильною оцінкою великих потенціальних можливостей всебічного розвитку кожної людини. Радянські психологи (Л. В. Занков, Д. Б. Ельконін та ін.) довели, що школа в ряді випадків недооцінює цих можливостей, а звідси й занижені вимоги до дітей, що гальмують їхній розвиток. Навчання з урахуванням розумових можливостей дітей, підвищення вимог до них повинно сприяти більш успішному засвоєнню знань і дальшому розвитку дошкільнят.

У навчанні дітей, зазначає Л. С. Виготський, слід орієнтуватись на зону найближчого розвитку, тобто на те, що дитина спочатку може зробити при допомозі дорослих, а далі зможе зробити самостійно. Л. С. Ви-

¹ Н. К. Крупська, Про нулівку. Педагогічні твори, т. 3, К., 1963, стор. 503.

готський вважає, що «тільки те навчання є успішним, яке передуює розвитку, створює зону найближчого розвитку дитини, тобто викликає у дитини до життя, пробуджує і приводить у рух цілий ряд внутрішніх процесів розвитку»¹.

Проблеми навчання і розумового виховання дошкільників у зв'язку з підготовкою дітей до школи були вивчені і висвітлені в працях радянських педагогів О. П. Усової, Є. О. Фльоріної, А. О. Люблінської, Г. М. Леушиної та ін. Їхні дослідження показують, що основу інтелектуального розвитку дитини становить сенсорне виховання, яке здійснюється в усіх формах освітньо-виховної роботи з дітьми. Кожна змістовна діяльність дітей включає і більш прості процеси — сенсорні, і більш складні — мислительні. Успішне оволодіння тією чи іншою діяльністю значною мірою залежить від удосконалення і розвитку цих процесів.

Провідною формою сенсорного розвитку і виховання є заняття. Включення завдань сенсорного виховання в заняття, їх зв'язок із змістовною діяльністю дитини дає можливість вихователю планомірно формувати сенсорні процеси і тим самим сприяти розумовому розвитку дітей. У проведеному нами дослідженні, присвяченому вивченню шляхів формування простих обчислювань у дітей дошкільного віку, ми виходили із загальних положень радянської психології і педагогіки про природу психічних процесів і про розвиток психіки дитини.

Сучасні психологічні і фізіологічні дослідження доводять, що різні психічні процеси є своєрідними діями, які виконують орієнтувальні і регулювальні функції в пізнавальній і практичній діяльності людини. Розвиток і удосконалення орієнтувальних дій відбувається поступово, протягом усього дошкільного дитинства, причому вирішальну роль у цьому процесі відіграє відповідним чином організоване навчання і ви-

ховання, в ході якого дитина в активній, дійовій формі засвоює суспільний сенсорний досвід. Тому, вказує О. В. Запорожець, при складанні програми сенсорного виховання необхідно визначити не тільки ті якості, з якими потрібно ознайомити дитину в процесі сприймання, але й ті сенсорні орієнтувальні дії, якими вона повинна оволодіти.

Процес формування орієнтувальних дій зв'язаний з перетворенням їх із зовнішніх, матеріальних у дії внутрішні, які виконуються в умі, в ідеальному плані (П. Я. Гальперін).

О. М. Леонтьєв зазначає, що головною передумовою процесів засвоєння знань є формування тих зовнішніх дій, які утворюють основу навчання і які дорослі повинні активно формувати у дитини, бо самотійно дитина не зможе їх виробити.

Щоб сформувати у дитини розумові дії, потрібно дати ці дії як зовнішні.

Велике місце в підготовці дітей до навчання в школі відводиться формуванню початкових математичних понять.

Наше дослідження було спрямоване на вивчення сенсорних основ формування лічильних операцій у дітей дошкільного віку. У ньому ми виходили з положення про те, що слово є дидактичною основою методики сенсорного виховання. В оволодінні сенсорним досвідом, у засвоєнні операцій початкової лічби велику роль відіграє слово. Без слова неможливо утворити узагальнення, не можна зрозуміти значення числа, бо число може бути виражене тільки за допомогою слова.

У своєму дослідженні ми поставили завдання визначити деякі прийоми навчання дітей лічильних операцій.

Експериментальна робота проводилась у другій молодшій, середній, старшій і підготовчій до школи групах. (Дітям різних вікових груп для лічби пропонували таку кількість об'єктів, яка рекомендується «Програмою виховання в дитячому садку»: в молодшій групі — в межах 3 об'єктів; у середній групі — в межах 5; у старшій групі — в межах

¹ Л. С. Выготский, Проблема обучения и умственного развития в школьном возрасте. Избранные психологические исследования. М., АПН РСФСР, 1956, стор. 449—450.

8—10 об'єктів; у підготовчій до школи групі — в межах 10).

Результати констатуючого експерименту показали, що найбільш доступним для дітей дошкільного віку є найпростіший прийом лічби: діти пересовують рукою об'єкт лічби і супроводжують кожну дію голосним називанням числа. Цей спосіб визначення кількості предметів має характер розгорнутої предметної лічби, в якій рух руки дитини — пересовування окремих предметів — тісно пов'язаний з голосним і чітким називанням числа.

Результати констатуючого експерименту по вікових групах такі:

у молодшій і середній групах усі діти лічать з опорою на практичну дію руки з голосним називанням чисел;

у старшій групі всі діти лічать з опорою на практичну дію руки з голосним називанням чисел. Але 27% дітей користуються більш скороченим прийомом — лічать, вказуючи рукою на предмети;

підготовча до школи група — 48% дітей лічать з опорою на практичну дію руки з голосним називанням чисел. 34% дітей користуються більш скороченим прийомом — лічать, вказуючи рукою на предмети.

Крім констатуючого, був проведений навчальний експеримент, до змісту якого ми включили ряд занять, спрямованих на формування у дітей сенсорних дій, прийомів лічби.

Виявилось, що, крім використання цього найпростішого прийому, вже в другій молодшій групі спостерігається перехід дітей до трохи доконаліших прийомів, у яких предметна дія представлена в більш скороченій формі: рухаючи, дитина не пересовує об'єкти, а лише доторкується до них. Цей прийом у дітей молодшого дошкільного віку тільки зароджується. Про це свідчать результати виконання більш складного завдання: «Полічи, скільки тут предметів, тільки не пересувай їх, а лічи так, як вони лежать» (при цьому ми показували спосіб дії — лічили об'єкти, доторкуючись до

них). Понад 30% дітей не виконали цього завдання. Для них розгорнута лічильна дія (пересовування предметів) є єдиним прийомом визначення кількості. Заборона пересовувати об'єкти лічби позбавила дітей можливості виконати завдання. Решта дітей користувалася більш скороченим прийомом — лічили об'єкти, доторкуючись до них. Але доторкування за своїм характером ще дуже нагадувало пересовування предмета; якщо дитина допускала помилку під час лічби і експериментатор пропонував їй знову перелічити предмети, то вона вдавалася до більш легкого і більш розгорнутого прийому — пересовування предметів.

У наступному завданні пропонували дітям полічити предмети, не доторкуючись до них. Як ми й передбачали, діти, які не виконали попереднє завдання, з новим складнішим завданням тим більше не могли впоратися. Крім того, його не виконали ще 30% дітей (тобто всього 60% дітей не виконали завдання). Інші 40% дітей використали для лічби скороченіший прийом — указування. Тут рука вже могла відірватися від об'єкта лічби, але її рухи відтворювали в скороченій формі дію доторкування. Дітям цього віку ще важко відмовитись від розгорнутої дії. Рука тягнеться до предметів лічби, дитина мимоволі хоче доторнутися до них, але потім, згадавши вказівку експериментатора, старається утриматись.

Простежуючи становлення цього прийому лічильної дії — указування, ми спеціально звернули увагу на ті взаємозв'язки, які встановлюються між дією руки і зоровою дією.

На ранніх ступенях формування лічильної діяльності зорова дія ніби йде за дією руки, вона ніби доповнює дію руки: доторкуючись до об'єктів лічби пальцем, дитина відмічає не тільки рукою, але й поглядом кожний відокремлений з групи предмет. На цьому етапі око ще не може повністю взяти на себе функцію рухового компонента.

У наступному завданні ми пропонували полічити предмети без

участі руки: «Полічи, скільки на столі предметів, тільки не вказуй на них рукою». Для дітей молодшої групи воно виявилось занадто складним. Трудність його обумовлюється тим, що воно позбавляло дітей можливості виконувати практичні дії з предметами.

Як уже вказувалось, ми проводили навчаючий експеримент, до змісту якого було включено ряд завдань, спрямованих на оволодіння прийомами лічби. В результаті експерименту сталися помітні зрушення в оволодінні прийомами лічби в усіх вікових групах.

Спочатку діти молодшої і середньої груп не вміли лічити, вказуючи рукою на предмети. У старшій групі це робили 27%, а в підготовчій — 34% вихованців. У всіх групах ніхто з дітей не лічив без опори на дію руки. Після експериментального навчання лічили, вказуючи рукою на предмети: в молодшій групі — 55%, середній — 73%, у старшій і підготовчій — усі вихованці. Ніхто з дітей молодшої групи не навчився лічити без опори на дію руки, а в середній це вже могли робити 53%, старшій — 86%, підготовчій — 93%.

Дані експерименту показали, що при правильній організації навчання, тобто коли вихователь формує у дітей уміння лічити з опорою на розгорнуту дію руки і на голосне називання чисел, вже у дітей молодшо-

го і тим більше середнього і старшого дошкільного віку функції руки поступово передаються зоровій дії.

Але зорова дія є складнішою у порівнянні з дією руки і повинна бути певним чином підготовлена, око повинне ніби увібрати в себе досвід руки. Тільки за цих умов стає можливою заміна дії руки зоровою дією.

Експеримент показав, що лічба є складною діяльністю, яка включає в себе ряд компонентів. Правильне керівництво нею передбачає поступове переведення дитини від елементарної, «ручної» до складнішої, власне, мовної лічби. Цей перехід неможливий без формування окремих компонентів лічби, зокрема рухового компонента. Отже, центральне завдання у навчанні лічби дітей молодшого і середнього дошкільного віку — формувати уміння лічити з опорою на розгорнуту дію руки і голосне називання чисел. Але вже на цьому ступені дітей необхідно готувати до поступового переходу на новий, вищий ступінь — лічбу без опори на дію руки.

Цей перехід відбувається не стихійно, його потрібно спеціально організувати. Без формування сенсорних дій, які є передумовою оволодіння досконалими прийомами лічби, діти ще довго будуть користуватися розгорнутими прийомами лічби.

З. А. ГРАЧОВА

(Ленінградський педагогічний інститут ім. О. І. Герцена)

Розвиток кмітливості на елементарному математичному матеріалі

Програмою виховання в дитячому садку передбачено формування у дітей дошкільного віку кількісних, просторових, часових уявлень, а також елементарних знань про геометричні фігури, величини, вимірювання, що забезпечить підготовку дітей до засвоєння курсу математики в молодших класах школи.

Нові програми з математики для початкової школи потребують посиленої уваги до постановки навчання і виховання дітей у дошкільних закладах. Тепер до дітей, які приходять у перший клас, ставляться більш високі вимоги щодо рівня розвитку логічності мислення, уміння чітко міркувати під час розв'язування задач і прикладів, виконувати